

STADSHOLMEN

STAMMEN 19

Fjällgatan 16A–G

SÖDERMALM

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturresevatet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsammans med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

- 1** STENHUS UPPFÖRT OMKRING 1750.
- 2** TRÄHUS FRÅN 1720-TALET.
- 3** KÖRPORT MED F.D. MANGELBOD.
- 4** TRAPPHUS AV TRÄ UPPFÖRT SAMTIDIGT SOM STENHUSET.
- 5** ÖSTRA STENHUSET FRÅN OMKRING 1800.
- 6** UTHUSLÅNGA, UPPFÖRD UNDER SENARE TID MED LIKNANDE UTFORMNING SOM EN ÄLDRE LÅNGA FRÅN OMKRING 1800.
- 7** BYGGNAD FÖR UTEDASS FRÅN MITTEN AV 1800-TALET.
- 8** LUSTHUS, REKONSTRUERAT EFTER ETT ÄLDRE SOM REVS PÅ 1970-TALET.

FJÄLLGATAN 16 MED REKLAMTEXTER MÅLADE PÅ GAVELN.
FOTO KASPER SALIN 1916, SSM F4643.

Stammen 19 har en välbevarad bebyggelse som uppfördes vid mitten av 1700-talet och omkring år 1800. Ett av trähusen är äldre och byggt på 1720-talet. Fastighetsägarna, som i stor utsträckning har haft anknytning till handelssjöfart, har uppenbarligen gjort sig pengar på sin verksamhet eftersom stenshuset vid gatan haft påkostade inredningar under olika tider.

Hela gårdsmiljön med boningshus och uthusbyggnader har en välbevarad äldre karaktär, liksom husens exteriörer och interiörer. Den i ordningställda trädgården med terrasserna och det rekonstruerade lusthuset bidrar till miljöns kulturhistoriska värde. Få gårdsbildningar av det här slaget, med en väl tilltagen trädgård och en småskalig sten- och trähusbebyggelse bestående av både bostadshus och uthus, har bevarats i Stockholm.

Stammen 19 är blåvärderad enligt Stockholms stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Det innebär att den har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Under 1600-talet fanns på den norra och branta sidan av nuvarande Fjällgatan stora tomter som bland annat utnyttjades till trädgårdsodlingar.

Tomterna på södra sidan av gatan var mindre och bebyggda mestadels med trähus. Närheten till vattnet gjorde att många av de boende var verksamma inom sjöfarten eller arbetade vid något av skeppsvärven. En brand ödelade större delen av bebyggelsen i Katarina församling 1723. På Fjällgatans sydsida byggdes, precis som före branden, timmerhus, och på de terrasserade bergstomterna norrut anlades trädgårdstäppor. Genom myndigheternas förbud mot trähusbyggande senare under 1700-talet uppfördes fler och fler stenshus. De flesta bevarade bostadshusen av trä kan därför dateras till det tidiga 1700-talet.

Under 1800-talet kompletterades Fjällgatans låga bebyggelse med några flervåningshus. Då Stadsgården sprängdes fram under århundradets senare del försvann flera hus vid Fjällgatans norra sida och sammanhanget med hamnen förlorades. År 1907 byggdes Stadsgårdshissen för hamnarbetarna och

GATHUSETS FASAD MOT FJÄLLGATAN. FOTO J. MALMBERG.

ungefär samtidigt sprängdes för Katarinavägen och Renstiernas gata vilket medförde att Fjällgatan bröts och delades i två. Den västra delen heter numera Mäster Mikael's gata.

Fjällgatan har idag en unik gatubild med välbevarad trä- och stenhusbebyggelse från 1700- och 1800-talen. Väster om Lilla Erstagatan har inga kompletteringar eller påbyggnader av husen skett under 1900-talet. De grönskande trädgårdarna på slutningarna är också en viktig del av miljön. Redan 1913 motionerade Anna Lindhagen, ledamot av stadsfullmäktige, om att området skulle bli ett kulturresevat och räddas åt eftervärlden. Beslutet kom dock att dröja till 1956.

HISTORIK

Den nuvarande fastigheten bestod tidigare av flera separata tomter. Dessa var bebyggda med enkla, torvtäckta timmerhus som uppförts efter branden i Katarina 1723. Tomterna köptes 1745 av kofferdikaptenen (kapten inom handelssjöfart) Nils Stille. Denne lät bygga ett nytt stenhus – eller möjligen

bygga till ett några år tidigare uppfört stenhus – på den västra tomten (nr 1 på kartan) samtidigt som timmerbyggnaden vid gatan på den östra tomten sparades (nr 2 på kartan). Dessa två byggnader utgör i dag de äldsta bevarade husen inom fastigheten.

Kapten Nils Stilles hus

Nils Stille brandförsäkrade fastigheten 1750 och stenhuset mot gatan beskrivs i försäkringsbrevet som nyligen uppfört. Byggnaden var två våningar hög med fem rum i bottenvåningen och sex rum på våningen ovanför. Vinden var inredd med fyra rum. Beskrivningen av inredningarna är kortfattad och inskränker sig till taken som var antingen gipsade, vävspända eller panelade och i flera fall målade. Det senare antyder att de var dekorativt bemålade. Yttertaget var täckt med tegel och hade tre takkupor. Under huset fanns fem välvda källare.

Det äldre timmerhuset vid gatan hade enligt brandförsäkringen två rum, vind och torvtak. Av beskrivningen framgår att det var sammanbyggt med stenhuset genom en byggnad av trä som innehöll en

DEL AV DET ÄLDSTA TRÄHUSETS FASAD
MOT FJÄLLGATAN. FOTO H. SCHÖNBÄCK.

täckt portgång, vedbodas och mangelbod (nr 3 på kartan). På gården fanns ytterligare två bostadshus av trä under torvtak samt en byggnad som innehöll bagarstuga och brygghus. Här fanns också en trädgård.

En ingående beskrivning från 1756

En värderingshandling från 1756 beskriver inredningarna mer i detalj. Stenhuset hade mot gatan åtta fönsteraxlar i bottenvåningen och nio i våningen ovanför samt en frontespis med fönster. Byggnaden nåddes från gården via två trapphus, ett av sten i själva huset och ett av trä vid östra gaveln (nr 4 på kartan). I byggnadens västra del fanns på bottenvåningen en sal med tre fönster mot gatan, trägolv med stenlist utmed väggarna, en grön kakelugn, gipsat tak samt bröst- och fotpaneler. Bredvid låg ett mindre rum med blåvit kakelugn och vävspänt tak. Mot gården fanns två kök. Bottenvåningens östra del innehöll en stor sal med tre fönster både åt gatan och gården. Här fanns en öppen spis av huggen sten, vävspänt och målat tak samt bröst- och fotpaneler. Övre våningen innehöll också en sal med spis av

huggen sten och ett målat paneltak. De övriga rummen på planet hade gröna kakelugnar. Vinden var inredd med sal, två mindre rum och ett kök. Av handlingen framgår vidare att den gamla timmerbyggnaden vid gatan innehöll en förstuga och ett rum med grön kakelugn samt kök. I rummet, som hade egen ingång från gatan, drev Nils Stille och hans hustru en krog. På gården låg flera enkla träbyggnader, de flesta med torvtak, samt ett fähus för två kor. Mitt på gården fanns en trädgårdstäppa med några fruktträd och ett lusthus. Trädgården var avgränsad genom en gråstensmur.

Sjökapten Nanning bygger nytt och moderniserar

I slutet av 1790-talet köptes fastigheten av sjökaptenen Cornelius Nanning. Han ansökte år 1800 om byggnadslov för en ny stenhusbyggnad vid östra tomtgränsen (nr 5 på kartan). Nybyggnaden var en våning hög med inredd vind och innehöll i bottenvåningen två bagarstugor, ett vagnshus, några bodar och en kammare med kakelugn. På vinden fanns ytterligare tre bostadsrum med kakelugnar. Nanning

GÅRDEN MED STENHUSET VID GATAN OCH DESS TRAPPHUS I TRÄ. T.H. KÖRPORTEN OCH DEN F.D. MANGELBODEN. FOTO J. MALMBERG.

lät även modernisera stenhuset vid gatan, och av en brandförsäkring från 1805 framgår att man bland annat bytt ut eldstäder, golv, tapeter, snickerier och fönster. Några av de stora salarna delades av till mindre rum, och yttertakets material byttes från tegel till plåt. Även trädgården hade gjorts i ordning och utökats genom köp av grannfastigheterna. Enligt brandförsäkringen bestod den nu av två terrasserade partier i söder, skilda åt genom en gråstensmur med ett grönt spjälstaket. Vid västra tomtgränsen uppfördes en uthuslänga av trä som innehöll vedbodar (nr 6 på kartan).

Husen under 1800-talet

Viktualiehandlaren Erik Blåberg köpte fastigheten på 1810-talet. Han ersatte bland annat den gamla krogen i timmerhuset vid gatan med en salubod och klädde samtidigt byggnaden med panel och bytte torvtaket mot ett tegeltak. Efter denna tid har smärre förändringar skett av de befintliga husen. Vid mitten av 1800-talet uppfördes den mindre träbyggnad, ursprungligen för latriner, som ligger på fastighetens sydöstra del (nr 7 på kartan). Vidare har

uthuslängan i sten inretts till lägenheter men i övrigt är i synnerhet gathusets planlösningar och inredningar väl bevarade sedan mitten av 1700-talet och början av 1800-talet. Fastigheten förvärvades av Stockholms stad i två etapper, 1895 och 1915.

Upprustning på 1980-talet

Fastigheten genomgick en större renovering 1980–1982 i samarbete med Stadsmuseet som bland annat skrev skyddsföreskrifter för husen.

Åtgärderna var varsamma mot husens kulturhistoriska värde och arbetet utfördes i så stor utsträckning som möjligt med traditionella material och metoder. Äldre planlösningar och inredningsdetaljer bevarades i hög grad, och i de fall nya snickerier tillverkades utfördes de i enlighet med husets karaktär. Arbetet omfattade i övrigt huvudsakligen modernisering av kök och våtutrymmen och i förekommande fall reparation av stomme och konstruktion. Fönster byttes i gårdshuset och här inreddes även några nya bostadsrum i tidigare oinredda delar.

Under arbetet upptäcktes en rest av ett målat tak på östra delen av gathusets vindsvåning. Det lilla

GÅRDEN MED TERRASSER OCH LUSTHUS. FOTO J. MALMBERG.

parti av motivet som kunde urskiljas visade delar av en plafondmålning med ram av akantusdekor. Målningen daterades till tiden omkring 1750, vilket stämmer väl med arkivhandlingarnas uppgifter om målade tak i flera rum. Spår av ett bemålade tak återfanns även i underliggande våning.

BYGGNADSBESKRIVNING

Stenhuset vid gatan

Stenhuset vid gatan är två våningar högt och åtta fönsteraxlar brett. Fönstren, som är från 1900-talet och saknar spröjs, är placerade i murlivet. Fasaden är slätputsad med profilerad taklist och en frontespis med två fönster över takfoten. Sadeltaket är täckt med plåt och har tre takkupor mot gården. Två igensatta källarnedgångar är markerade i putsen. Gårdsfasaden är utformad på liknande sätt men här finns även två rundbågiga portar med dörrblad av stående bräder försedda med kraftiga bandgångjärn. Från gården finns också en källarnedgång med järnluckor. Körporten till gården har en ålderdomlig karaktär och väggar med dels slät panel, dels locklistpanel. Yttertaget är täckt med enkupigt tegel och

marken i portgången är lagd med kullersten och storgatsten som en mittsträng. Porten består av två dörrblad med rombmönstrad ytterpanel.

Stenhusets utvändiga trapphus i öster är byggt i trä och klätt med locklistpanel. Invändigt finns en helfransk fyllningsdörr av 1700-talstyp samt två kraftigt profilerade dörrfoder från 1700-talet. I trapphuset finns också två dörrar med fyra utanpåliggande fyllningar. Båda är sannolikt nytillverkade, men en av dem har dekorativt utformade plattgångjärn av 1700-talstyp.

Det västra trapphuset, som ligger inom stenhusbyggnaden, är byggt av sten med kalksten på plansteg och vilplan. Här finns bland annat lägenhetsdörrar med fyra utanpåliggande fyllningar och foder från tiden omkring 1800.

Husets planlösningar är väl bibehållna och många äldre inredningsdetaljer är bevarade, som putstaklister med hålkäl, släta bröstpaneler och halvfranska enkeldörrar med foder och kammarlås. Här finns också flerfärgade kakelugnar från 1700-talet och vita från 1800-talet samt murade spisar. På 1950-talet deponerades en fyrfyllningsdörr till huset ur Stadsmuseets samlingar.

PLATTGÅNGJÄRN AV 1700-TALSTYP. FOTO J. MALMBERG.

KAKELUGN MED ROKOKODEKOR. FOTO J. MALMBERG.

Östra stenhuset

Stenhuset utmed östra tomtgränsen är en våning högt med inredd vind. Fasaden är slätputsad med spröjsade fönster placerade i murlivet. Taket är täckt med plåt och har fyra mindre takkupor och en större. En av de mindre togs upp på 1980-talet när vindsutrymmet innanför inreddes till bostad. Lägenheterna har egna ingångar från gården och dörrarna sitter huvudsakligen i ursprungligt läge sedan uppförandet omkring år 1800. Ytterdörrarna är utförda med liggande panel.

I huset finns äldre inredningsdetaljer som murade spisar med kupa, släta bröstpaneler, fyrfyllningsdörrar med utanpåliggande fyllningar, halvfranska dörrar samt dörrfoder från byggnadstiden omkring år 1800. Några dörrar och foder kan eventuellt vara äldre och återanvända vid husets uppförande.

Övriga byggnader och trädgården

Huset öster om körporten, och sammanbyggt med denna, består av en träbyggnad med slät, äldre panel mot gatan och nyare locklistpanel mot gården samt

HALVFRANSK DÖRR AV 1700-TALSTYP MED KAMMARLÄS OCH S.K. FRANSKT GÅNGJÄRN. FOTO J. MALMBERG.

enkupigt taktegel. Den har tidigare varit bland annat mangelbod och innehåller i dag en modern tvättstuga. I träbyggnaden bredvid – den före detta krogen och saluboden – bedrivs i dag teaterverksamhet. Fasaden är klädd med slät panel och har inklädda knutar. Fönstren är spröjsade med släta foder. Invändigt finns få äldre byggnadsdetaljer bevarade.

Utmed västra tomtgränsen ligger en nyligen uppförd, rödfärgad uthuslänga av trä. Denna har ersatt den äldre längan från början av 1800-talet, men har utförts med liknande utformning och samma utbredning.

Gården är den största som är bevarad i området och ger med sina nytto- och prydnadsplanteringar ett intryck av hur de äldre trädgårdarna har sett

ut. Närmast stenhuset finns ett parti med grusad gång och grästäckta ytor. Söder om denna är den kuperade terrängen terrasserad i två trädgårdsavsatser avskilda genom gråstensmurar och trästaket. Till trädgården leder en manshög grind med två dekorativt utformade dörrhalvor och högst upp ligger ett lusthus. Trädgården har ställts i ordning utifrån antikvariska principer. Detta har bland annat inneburit att trädgårdsgrinden har nyttillverkats efter en äldre grind på platsen och att lusthuset (nr 8 på kartan) rekonstruerats efter det gamla som brunnit ned. Växtmaterialet består av sådant som traditionellt funnits i den här typen av trädgårdar. Här finns också några äldre bevarade buskar och träd som syren, ask och fläder.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktbehandlingsmaterial som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.